

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדָּה יָמִים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע שמות תשפ"ו זקנים או שוטרים? לרחובות או לסנהדרין? הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

להוציא את עם בני ישראל מגלות מצרים, (וגם להוציא את הגלות מעם ישראל) זהו האתגר שהציב הקב"ה, בפרשתנו, בפני משה רבנו, שנבחר להנהיג את המבצע.

הצלחתו של משה תושפע גם משיתוף הפעולה עם המנהיגות שקדמה לו ושהורכבה משתי קבוצות: הזקנים והשוטרים. לכאורה, הזקנים הם המכובדים יותר. השוטרים לעומתם מונו בידי פרעה, מן הסתם כדי שיהיה לו קל יותר לשלוט בעם ישראל.

כבר במעמד הסנה, הקב"ה ציווה על משה: "לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים: ושמעו לקולך וקראת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים:..." (שמות ג, טז – יח).

הביטוי זקן בלשון התורה מבטא כבוד והערכה "מפני שיהיה תקום והדרת פניו זקן ונראה מאליהם זקני ה'" (ויקרא יט, לב), כבוד הזקנים הוקש למורא השכינה. התורה ממליצה: "שאל אביך ויגידך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז). התנא כבר קבע בסדר עולם רבה (על פסוק זה): "הא למדת שזקן זה שקנה חכמה" (נלינר) פרק ל).

בדבריהם על פרשתנו הגדילו חז"ל במסכת יומא, וזיהו את הזקנים שמשה נצטווה לאספם, עם חברי הסנהדרין במצרים: "אמר רבי חמא ברבי חנינא: מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם. היו במצרים - ישיבה עמהם, שנאמר "לך ואספת את זקני ישראל", היו במדבר - ישיבה עמהם, שנאמר "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" (דף כח ע"ב).

השוטרים, לעומתם, מזוהים בתחילה כשותפים של הנוגשים מטעם פרעה: "ויצו פרעה ביום ההוא את הנוגשים בָּעֵם וְאֵת שֹׁטְרֵי לְאֹמֶר..." (שמות ה, ו).

המצב מתהפך בהמשך הפרשה הן בכתוב והן ביחס של חכמים. עיון בפסוקים ובדברי חז"ל מגלה כי הם משבחים מאוד את השוטרים ולעומת זאת מבקרים את הזקנים.

על השוטרים נאמר: "ויפיו שטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבן פתמול שלשם גם תמול גם היום" (שמות ה, יד).

מסביר רש"י: "השוטרים ישראלים היו, חסים על חבריהם מלדחקם, וכשהיו משלימים הלבנים לנוגשים שהם מצריים, והיה חסר מן הסכום, היו מלקין אותם על שלא דחקו את עושי המלאכה". חז"ל מלמדים אותנו כי בשכר זאת:

א. "זכו (השוטרים) לרוח הקדש, שנאמר: "ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטרי וקלקלת אתם אל אהל מועד והתייצבו שם עמך" (במדבר יא, טז). אמר הקב"ה: הן לקו עליהם - לפיכך יזכו לרוח הקדש ונתנבאו נביאים עליהם" (שמות רבה פרשה ה, כ). רש"י מסיק מכך: "לפיכך זכו אותם שוטרים להיות סנהדרין".

ב. זכו (השוטרים) להיות נשיאי השבטים במדבר. וז"ל המדרש: "ויקריבו נשיאי ישראל שומע אני שהיו הדיוטות ונתמנו ... הם שהיו ממונים עליהם במצרים" ויפיו שטרי בני ישראל" (במדבר רבה נשא פרשה יב).

מסירות הנפש והכניסה של השוטרים תחת האלונקה, זיכתה אותם בשכר רוחני גדול ביותר. התנהגותם האצילית של השוטרים, הפכה סמל חיובי ודוגמא למופת וחיקוי לדורות.

לעומתם, הזקנים, שהיו תחילה במעמד של גדולי התורה, הפסידו את מעמדם בגלל אי לקיחת אחריות ובריחה ממנה.

הכתוב מעמת בין שני פסוקים בפרשתנו. הראשון: "וקראת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו..." (שמות ג, יח). והשני: "ואחר כָּאוּ מִשֶּׁה וְאַחֲרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיֵּחָדְלוּ לִי בְמִדְבָּר" (שמות ה, א).

שואלים חז"ל: מה קרה שהזקנים אינם מופיעים בסיפור הפגישה בפועל, "היכן הלכו הזקנים"? ומתריצים "אמרו רבותינו (בתחילה) הלכו עמהן הזקנים והיו מגנבין את עצמן ונשמטין אחד אחד, שנים שנים, והלכו להן כיון שהגיעו לפלטרין של פרעה לא נמצא אחד". כיצד נענשו?

"אמר להם הקב"ה כך עשיתם, חייכם שאני פורע לכם, אימתי בשעה שעלה משה ואהרן עם הזקנים להר סיני לקבל התורה החזירן הקב"ה שנאמר "ואל הזקנים אמר שבו לנו כְּהָ עַד אֲשֶׁר נָשׁוּב אֲלֵיכֶם" (שמות כד, יד). (נעיר במאמר מוסגר כי גם הסגנון הלשוני שנקט בו הכתוב יש בו ביקורת קשה שהרי הוא מקביל וחופף לדבריו של אברהם טרם העקדה "שבו לכם פה עם החמור ... ונשובה אליכם" (בראשית כב, ה).

אם כך, זקני ישראל, שנצטוו להתלוות אל משה ואהרן בפגישתם עם פרעה פחדו ובתירוצים שונים התחמקו מהנשיאה בעול, חששו ולא היו מוכנים לסכן עצמם למען הכלל. לכן, גם לאחר היציאה ממצרים, בזמן מתן תורה, לא הוזמנו לפגישה היותר חשובה עם הקב"ה, לא זכו לרוח הקודש ולא נתמנו לתפקידי הנהגה.

נקרא לאחינו, גדולי התורה החרדים, הפסיקו לשלוח את הבחורים לרחובות! שלחו אותם לחטיבת החשמונאים ולכל המסגרות הצבאיות המבטיחות שמי שיתגייס חרדי גם ישתחרר בע"ה חרדי. קראו לכולם אל "תחת האלונקה" כדי להגן על מדינת ישראל שבזכותה עולם התורה פורח. דווקא הלמדנים ובעלי המידות התרומיות נקראים לעמוד בראש היחידות. נלמד מן השוטרים שזכו לרוח הקודש ולחברות בסנהדרין.

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

לְעִי לֹוִי זְשִׁמַּת		הרב משה מרדכי ארנר		לע"י הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד	
הרב ד"ר ג'רי האכבוים	פרופ' ישראל ושלומית אהרונים	מר משה וסרצוג	הרב יהושע רוזן	הרב ישראל רוזן	הרב שלמה מרזל
י"ח באדר ב' תשפ"ב	י"ד בכסלו תשפ"ג / ט' בחשוון תשפ"ו	כ' בתשרי תשפ"א	ט"ו באדר א' תשפ"ב	י"ג בחשוון תשע"ח	י' באייר תשע"א
מר שמואל וגב' אסתר שמש	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן	הרב ראובן וחיה לאה אברמן	מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן	ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן
י"ז בסיוון / כ' באב	מנחם אב תשפ"ד	ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי	ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א
הרב אשר וגב' סוזן וסרטייל	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד	הרב שמואל כהן	מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן
ט' בכסלו / ט"ז אלול	(שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	שבט תשפ"א	כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל	ר' אברהם ומרת גיטה קליין	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי	מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי	יעקב מאיר רוזק ז"ל	יעקב מאיר רוזק ז"ל
ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	י"ח באייר / ד' באב	כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	נלב"ע י"ג בטבת	נלב"ע י"ג בטבת
גב' גייל קושיצקי	גב' מירה קושיצקי	הרב יעקב (ג'רי) פרנקל	נפתלי בן שלמה מרמורש	מר אלישע בן רבקה	מר אלישע בן רבקה
י"ט באדר ב' תשפ"ב	כ"ב בסיון תשפ"ג	ט' בטבת תשפ"ב	כ"ז כסלו תשפ"ב	גב' שושנה בת שרה	גב' שושנה בת שרה

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St., Jerusalem

WWW.ERETZHEMDAH.ORG / Tel: 02-5371485 / info@eretzhemdah.org

חמדת התפילה

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

לע"נ מורנו הרב ארנרייך זצ"ל, ממנו למדנו להרגיש את הסברא ולהתרגש מהבנת התורה

בניית בתי כנסיות ממעשר כספים

בשבועות האחרונים אנו עוסקים במעשר הכספים. בשבוע שעבר התחלנו לברר מהן מטרות ראויות למעשר כספים. התמקדנו בשאלה אם כספי המעשר יכולים לשמש עבור סיוע לאחרים לקיים מצווה. מסקנתנו, באופן כללי, הייתה שלא נכון להשתמש כך במעשר הכספים, אך מותר לתת מעשר כספים כדי לאפשר לאחרים לקיים מצווה, כגון לקנות תפילין לילד שמשפחתו דלת אמצעים ואיננה יכולה לעמוד בהוצאה זו, יש בכך קיום מצוות צדקה של הנותן בבחינת "די מחסורו אשר יחסר לו".

בסוף הסימן העוסק בחיוב מתן צדקה, השולחן ערוך (יורה דעה סימן רמט סעיף טז) פוסק "יש מי שאומר שמצוות בית הכנסת עדיפה ממצוות צדקה".

היה מקום לומר שכוונתו שיש בכך מצווה גדולה יותר, גם אם אין בכך קיום של חובת מתן מעשר כספים. יתכן שבמדרג המצוות ניתן למצוא מצוות רבות החשובות יותר ממצוות צדקה, אין זה אומר בהכרח שניתן להשקיע בהן את מעשר הכספים. אך כאמור, סעיף זה מובא בסוף הסימן העוסק בחובת הצדקה. קשה לומר שהשולחן ערוך אינו מתכוון שיש בכך מטרה ראויה למעשר כספים, בה הוא פתח את הסימן.

ברם יש מקום לבחון מתי זה נכון. לשון השולחן ערוך היא "מצוות בית כנסת". משמע שאין במקום בית כנסת (או – אין מספיק מקום בבית הכנסת עבור כל המתפללים). אולם אם בית הכנסת עומד על תילו, ועתה רוצים להוסיף לו הוד והדר, לא ברור שמותר להשקיע בכך את כספי המעשר. יתרה מכך: אם אנשים מהעיר מחליטים להקים קהילה ובית כנסת חדש, אין זה פשוט שמותר לתרום את כספי המעשר לבית כנסת כדי לייפותו ברם, יתכן והדבר מוצדק: אם יש רק בתי כנסת אשכנזים בשכונה, ואנשי עדות המזרח אינם מוצאים שם את מקומם, וכדו' – במצב בו בתי הכנסת הנוכחיים לא מתאימים למתפללים מסתבר שלכל הפחות יש כאן מצוות "כדי מחסורו אשר יחסר לו".

לחידוד הדברים, ראוי לסקור את הטעמים לבניית בית כנסת.

פסק הרמב"ם (הלכות תפילה פרק יא הלכה א):

כל מקום שיש בו עשרה מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפלה בכל עת תפלה ומקום זה נקרא בית הכנסת, וכופין בני העיר זה את זה לבנות להם בה"כ ולקנות להם ספר תורה נביאים וכתובים.

האחרונים חלקו בגדר ומשמעות דבריו:

א. צורך טכני, כשאר צרכי העיר

בשו"ת דברי חיים (חלק א אורח חיים סימן ג) מדייק בדברי הרמב"ם שמנסח ש"צריך" להכין בית כנסת שייכנסו בו לתפילה. משמע שזהו צורך, ולא מצווה. המשמעות היא שהציבור צריכים מקום לתפילה, וכשם שניתן לכפות את אנשי העיר לשלם עבור סלילת כבישים ושאר צרכי הציבור, כך ניתן לכפות אותם לבנות בית כנסת. משמע מדבריו שזהו צורך טכני בלבד, אך חשוב להבין שהוא אינו פחות חשוב מכל צורך ציבורי אחר. בשדי חמד (כללים אות ב סימן מד) ציטט שורת פוסקים מהם גם משמע שהצורך הוא צורך ציבורי-טכני, ולא יותר מכך.

ב. לצורך התפילה

במסכת ברכות (דף ו) האמוראים מצטטים שורת מימרות מהן עולה שמעלת התפילה בבית הכנסת גדולה ממעלת התפילה במקום אחר. מפורסם המדרש על הקובע מקום לתפילתו אלוקי אברהם בעזרו (והרחבה על כך ניתן למצוא ביחידת [מורנו העוסקת בכך](#)). היו מן הפוסקים שהבינו שהרמב"ם לומד מכך שיש חובה לקבוע מקום לתפילת הציבור. כך פוסק בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ד סימן לח). הרב אשר וייס (מנחת אשר במדבר סימן נד) נוטה לכיוון זה, ומעצים אותו מעט. מכיוון שהקב"ה מתרצה יותר בתפילה שבבית הכנסת, ממילא הרמב"ם לומד שרצון ה' הוא שיהיה לציבור בית כנסת שיעצים את התפילות.

ג. מקדש מעט

בזוהר במספר מקומות (פרשת בשלח, פרשת נשא) משמע שמקיימים את מצוות "ושכנתי בתוכם" בכך שבונים בית כנסת. במסכת מגילה (דף כט ע"א) נאמר שבגלות ישראל, בהעדר מקדש, יש קיום של "מקדש מעט", בבניית בית כנסת. אך קשה לומר שבית כנסת הוא תחליף למקדש בלבד, מפני שבמספר מקומות בש"ס (לדוגמא מסכת יומא דף סח ע"ב) משמע שהיו בתי כנסיות לתפילה עוד בזמן שהמקדש עמד על תילו. מכאן אנו רואים שישנה מצווה לבנות בית כנסת בכדי לקיים את מצוות "ושכנתי בתוכם". כך משמע בביאור הלכה (סימן קנא סעיף יא ד"ה לא מהני). הגר"ש קלוגר (חלק "פרט ועוללות" תשובה א) מתלבט אם בניית בית כנסת הוא חלק ממצוות התפילה או זכר למקדש. הוא אף מציע שזו מצווה דאורייתא!

באגרות משה (אורח חיים חלק ב סימן מד) מדייק מלשון הרמב"ם שצריכים "בית כנסת". אם הנושא הוא מקום תפילה, מדוע לכתוב שיש צורך בבית כנסת, בדווקא? משמע שישנה מצווה לבנות בית כנסת, כמטרה בפני עצמה, ולא בכדי להעצים את התפילה בלבד. לשיטות הללו, כאמור, בניית בית כנסת היא מצווה בפני עצמה, ולא רק נועדה להעצים את התפילה.

במנחת אשר (שם) מקשה מספר קושיות על השיטות הללו. ואם נשוב לראש דברינו, מעט מפתיע שהשו"ע מזכיר את המצווה הזאת בסוף הסימן על מצוות צדקה. לכאורה מצווה זו מתאימה לסימן קנ"א באורח חיים, סימן העוסק בקדושת בית כנסת, ולא בהלכות צדקה!

ונלענ"ד ליישב את כל הקושיות כך:

במהלך ספר בראשית, אבותינו הקדושים בונים מזבחות או מצבות וקוראים בשם ה'. הרעיון של מעשה זה הוא הנחת הקב"ה בכל מקום במציאות: בכל מקום יישוב בו אדם עובר, ישנה תזכורת לנוכחות האלוהית. כמובן שמרכז הדבר הזה הוא בית המקדש בתפארתו. בהעדר מקדש, נכון לייחד מבנה מיוחד המזכיר את הנוכחות האלוהית. "בהעדר מקדש" אינו רק כאשר בעוונותינו חרב המקדש, אלא גם כאשר בית המקדש עומד על תילו, הוא רחוק מרוב העם, ולכן נכון לייחד מקום שכזה בכל מקום. בזמן היתר הבמות יתכן ואף יבנו שם מזבח ויקריבו לשם שמיים. בזמן שאסור להקריב מחוץ למקדש, מקום זה מיוחד לתפילה. אך התפילה אינה הנושא. הנושא הוא מקום המיוחד לשם ה', המזכיר לכולם את הנוכחות האלוהית. ממילא המקום הנכון ביותר להתפלל הוא במקום הזה. אבל חשוב לשים לב: חלק מהפוסקים הבינו שהמטרה היא מקום לתפילה, ומתוך שייחדו מקום לתפילה חלה עליו קדושה. טענתי היא להיפך: יש צורך לייחד מקום לקדושה. וממילא המקום הנכון ביותר להתפלל בו הוא המקום בו אנו קוראים בשם ה', כפי שעשו האבות.

נוסיף עוד כי שייחוד המקומות בזמן האבות לתפילה היה גם בבחינת קביעת מקום ללימוד וחזוק אמונת הייחוד נושא שהיה מרכזי מאוד בתקופת האבות. כאשר יעקב אבינו יצא לחרן, הוא נדר "כל אשר תתן לי, עשר אעשרנו לך". עסקנו בעבר בשאלת המקור למעשר הכספים, וההשלכות של היות זה מקור לחובה זו. הצגנו שכל הנראה השולחן ערוך נוטה לשיטת הרמב"ם, ואינו רואה בפסוק זה את המקור המרכזי למצוות מעשר כספים. אך יתכן ובכל זאת השלחן ערוך אינו מתעלם ממקור זה לחלוטין, אלא רואה אותו כמקור פחות מרכזי. וכאן נשוב ונשאל: לאיזה צרכים חשב יעקב אבינו להשתמש במעשר אותו הפריש? כאמור שם, יעקב בנה מזבחות ומצבות וקרא בשם ה'. לפי דברינו, זו עיקר מטרת בניית בית כנסת. לכן השולחן ערוך, אחרי שקבע שעיקר הפסיקה היא כשיטת הרמב"ם, בכל זאת אומר שבניית בתי כנסיות היא תחליף והשקעה ראויה למעשר הכספים.

[ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב](#)

info@eretzhemdah.org ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך:

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:			
שמואל בן ברוך	ניר רפאל בן רחל ברכה	חנה בת אוריה	החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה
רות צפורה בת חנה	ישי בן מרים	הילל בן תמר שפרה	טל שאול בן יפה
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	עודד בן חיה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה
שלמה בן שולמית	ר' יצחק בן בריינדל גיטה	מינדה לאה בת ליפשה	חוה ראנלה בת פייילא
	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	משה בן אסתר חיה	רבקה בת שרה בלה
			נבו בן פריבה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ט)

Antwerp, Belgium

אנטוורפן, בלגיה

סיוון תשע"ב

אונאה ביהלומים גולמיים

שאלה

יהודי העוסק במכירה של יהלומים גולמיים פנה אליי בשאלה. הוא מוכר לסוחרים אבני גלם שמלטשים את האבן ומפיקים ממנה יהלום יפה ואותו הם מוכרים לחנויות תכשיטים. לא מכל יהלום גולמי אפשר להפיק יהלום יפה. כדי להחליט מה אפשר להפיק מחומר הגלם נדרשת מומחיות. במשך כל השנים הנוהג היה שהסוחר שקונה את חומר הגלם בוחן אותו במומחיותו, ועל פי ההערכה שלו למחיר היהלום שיופק ממנו הוא נותן למוכר הצעת מחיר. לא פעם אירע שהקונה טעה ויצא נפסד, כי התברר שהיהלום שיצא מחומר הגלם שווה פחות בהרבה ממה שהוא העריך, ולעתים קרה גם הפוך. לפני כמה שנים המציאו מכונה משוכללת ויקרה שמבצעת בדיקה דקדקנית באבן הגולמית וקובעת איזה יהלום אפשר להפיק ממנה. מכונה זו אינה נחלת כל סוחר יהלומים, אלא היא נמצאת במשרדי חברה שמספקת את השירות למעוניינים בכך. מכיוון שהבדיקה של האבן במכונה אורכת כשלושה ימים, רק מי שהאבן בבעלותו יכול לבצע את הבדיקה. שום מוכר לא ייתן לקונה פוטנציאלי את האבן לבדיקה למשך שלושה ימים מחשש שיפסיד לקוח אחר שיבוא בזמן זה. עד לא מזמן, כאשר היו מעבירים את האבן לבדיקה במכונה היה נשאר עליה סימן קטן שהקונה הפוטנציאלי היה יכול להבחין בו. בשל כך, הוא היה יכול לשאול את המוכר אם בוצעה בדיקה והיה נזהר מלהציע מחיר גבוה מדי. לאחרונה שכללו את הטכנולוגיה, וכיום אפשר לבצע את הבדיקה באבן הגולמית בלי השארת עקבות. בעקבות זאת נוצר מצב שלא פעם מוכר מציע אבן גולמית למכירה אחרי שביצע בה בדיקה במכונה והוא יודע מה המחיר המקסימלי שהאבן הזו שווה. לקונה הפוטנציאלי שבוחן אותה הוא לא מספר שבוצעה בדיקה, ועל פי טביעת העין שלו הוא מציע מחיר גבוה יותר, מחיר שבוודאות יגרום לו הפסד. השאלה היא אם חלה על המוכר חובה להודיע לקונה שהתבצעה בדיקה במכונה והמחיר אינו משתלם עבורו? שלוש נקודות שחשוב לציין:

- השואל מודה שאם הקונה ישאל אותו אם בוצעה בדיקה במכונה הוא לא ישקר. או שהוא יודה שבוצעה בדיקה או שהוא יתחמק. אלא שהואיל ורק מעט קונים יודעים על קיום המכונה או שעדיין רגילים שאם בוצעה בדיקה היא משאירה עקבות, ומשלא זיהו אותם הם לא שואלים על כך, לכן המוכר מרגיש שיש כאן חשש למעשה לא מוסרי: שעה שהוא יודע שהקונה מציע מחיר לא משתלם והקונה כלל אינו יודע שיש בידי המוכר את המידע הזה.
- גם לאחר שהאבן עברה את הבדיקה במכונה נדרשת מהמוכר מיומנות. המוכר מקבל מהמכונה נתונים ועליו להזין אותם במחשב שלו ולעבד אותם עם תכנה מיוחדת שהוא רכש.
- גם אחרי שהאבן עוברת בדיקה במכונה אי אפשר לומר בוודאות מה המחיר המקסימלי של היהלום, היות שמדובר במסחר, וכל אחד מתמחר את האבן לפי מכלול השיקולים שעומדים לנגד עיניו.

תשובה

- מרמה במסחר¹, אפילו אם אין הפרש ממוני בין האמת ובין מה שמצהירים עליו, יש בה משום גנבת דעת². וכן אם עושה מעשה בידיים שיש בו הטעיה ממונית, אף על פי שאינו אומר דבר – יש בזה אונאה³.
- דבר הנמכר על הספק בלי שהמוכר או הקונה יודעים כמה יש בו, כגון עפרות זהב להוציא מהם זהב, ונמצא אחר כך שהיה בעפר פחות או יותר זהב ממה ששיערו; או כבמקרה דנן, בסוחרים ביהלומים גולמיים, ונמצא אחר כך שהיהלום היה שווה יותר או פחות ממה שאמדו בדעתם – נחלקו הפוסקים אם יש בו דין אונאה⁴.
- אם יש מנהג למכור באופן הנ"ל, נראה שלכל הדעות אין בזה משום אונאה⁵.

ד. אם המוכר בדק במכונה ויודע את תוצאות הבדיקה והקונה אינו יודע, והבדיקה מבררת בבירור שהיהלום אינו שווה את המחיר שהקונה מציע, לכל הדעות יש בכך אונאה⁶. אך אם הבדיקה אינה מבררת בבירור את ערך היהלום, אלא רק מסייעת בהערכת שווי, ועדיין היהלום נמכר על הספק, אין המוכר צריך לספר לקונה שנעשתה בדיקה.

1 התורה התייחסה לכך בחומרה: "אבן שלמה וצדק יהיה לך ... כי תועבת ה' א-להיך כל עשה אלה" (דברים כה, טו-טז).
2 רמב"ם (הלכות דעות ב, ו). ראה גם בספר המפתח (רמב"ם מהד' פרנקל שם) ובמגיד משנה (להלכות מאכלות אסורות ח, יד) דיונים במקרה שאינו אומר שקר במפורש, אלא נותן לקונה להניח הנחות שגויות.
3 כגון הבורר פסולת מהגריסים העליונים ומניח הפסולת בתחתונים (שולחן ערוך חו"מ רכח, יז).
4 בשו"ת מהרש"ך (חלק ג סי' סב) דימה מקרה זה לקניית פירות אכסרה, דהיינו בלי מידה ובלי משקל, שהרי בשני מקרים אלו אינו יודע כמה קונה, מה לי כמות פירות לא מדודה מה לי זהב בעפר? לפיכך, לדעת הרמב"ם (הלכות מכירה יג, ב) והשולחן ערוך (חו"מ רכז, יט) קנה ומחזיר אונאה. ואף שלדעת הרא"ש (בבא מציעא פרק ד סי' ו) ספק אם במכירה באכסרה יש דין אונאה, מכל מקום המהרש"ך מחדש שאף הרא"ש יודה במקרה שבו האונאה היא ביותר מכפל (כגון שמכר לו דבר השווה דינר אחד ביותר משני דינרים), וכפי שהרא"ש (בבא מציעא פרק ד סי' כא) כותב לגבי אונאה בקרקעות.
אולם בשו"ת מקור ברוך (להרב ברוך קלעי סי' נה) כתב שאין במקרה זה אונאה אף אם ימצא אחר כך פחות או יותר זהב ממה ששיערו, לפי שהמוכר והקונה שניהם אינם יודעים מה יוצאו מהעפר שלפניהם, שהרי זה דבר שאי אפשר לשער בדיוק, ואם כן מלכתחילה הייתה דעתם שלא יהיה להם זה על זה כלום, בין אם יתיר ויבין אם יחסר (משמע מדבריו שתהיה אונאה אם קנה עפרות זהב ביותר או פחות ממה ששיערו עפרות הזהב בשוק). המקור ברוך הביא ראיות לדבריו מהדין שאין אונאה במוכר לחברו חלב וגזיות שבהמתו עתידה לעשות (בבא מציעא סד ע"א), וכן ממכירת מס הקהל, שפסק הרא"ש (שו"ת כלל יג סי' כ) בעניין "אלמעונה" של הקהל, שאין בה אונאה מפני שמוכר המס מקבל עליו את המחיר בין אם ירוויח הרבה ובין אם יפסיד. ומה שפסק הרמב"ם בעניין מכירה אכסרה שיש בה אונאה, הוא דווקא אם חושבים שביכולתם לשער כמה יש, ואינם מוחלים אונאתם אם יתברר שטעו.
מדברי המקור ברוך לכאורה משמע שהמוכר הנמכר הוא הזהב עצמו, ואף שמעיקר הדין אמורה להיות אונאה, בפועל מועילה מחילת הקונה והמוכר, מצד סברתם שיוכלו להרוויח, או מכוח המנהג. אמנם, אפשר להתייחס למקרה זה גם אחרת: המוצר הנמכר הוא עפרות הזהב כמות שהן, ואף אם ימצא שיש הרבה יותר או פחות זהב ממה ששיערו, אם מכרו את עפרות הזהב כמחיר השוק שלהן, אין בזה אונאה. וכך ביאר במשפט שלום (סי' רט סע' א סוף ד"ה ונראה דגם): "דאדעתא דהכי נחתי וזבני, פירוש שכל הקונים קונים על הספק הזה, ואין קונים כפי השיווי שיהיה אחר הזיקוק של הזהב, רק כפי שהוא שוה על הספק, וצריך להיות השומא כמות שהיא על הספק, ולכן לא שייך בזה אונאה".
5 הרשד"ם (חו"מ סי' שעט) לא הסכים לסברת המקור ברוך, ואף על פי כן כתב שאין אונאה במקרה זה, מפני שהמנהג לסחור באופן זה שאין בו אונאה: "גם מטענה שאמר ר' שהוא דרך לצאת כסף ולהרוויח ולפעמים להפך ושהוא מכר כדרך הנהוג... אף על פי דלכאורא נראה שאין בטענה זו ממש, שהרי כל הסוחרים דרכם לקנות ולמכור להרוויח או להפסיד, ועם כל זה אמרו שאפילו תגרי לוד שנתאנו יש להם דין אונאה... אלא שמכל מקום נראה דגם בזה יראה שיש זכות לראובן בטענה זו. והטעם, שהלכה רווחת שכל הנושא ונותן סתם על מנהג המדינה הוא סומך, ואם כן אם יתברר שהמנהג פשוט בנושאים ונותנים בדבר זה, שבין מוציאין כסף הרבה יותר על שנות שאז נתאנה מוכר, ובין שאינם מוציאין אלא פחות יתר משותות שאז נתאנה לוקח אין מוציאין מזה לזה האונאה – אז ודאי יש לנו לומר דאדעתא דהכי סלקי ונחתי ומחלי זה לזה ואין להם אונאה".
ונראה שאף מהרש"ך יודה לזה, שהרי בתשובתו לא התייחס כלל לעניין המנהג.
ועיינו עוד בחכמת שלמה (נדפס בקובץ חיבורים בשולחן ערוך חו"מ מהד' פריעדמאן רט, ב) שדן באונאה בקונה אתרוגים ונמצאו מקולקלים, וכתב: "דאף שהמתנה על מנת שאין לך עלי אונאה יש לו עלי אונאה, היינו מדינא, אבל מכל מקום אם נעשה כן מנהג בין התגרים שלא יהיה בזה אונאה – כמו דמהני מנהג התגרים לענין קנין דקנה בו אף דלא הוי קנין מן התורה, כן הכי נמי ביעל מנת שאין לך עלי אונאה מהני מנהג התגרים במה שדרכן בכך".
6 במקרה שבו גם המוכר וגם הקונה אינם יודעים מה טיבו של היהלום העומד לפניו, מחיר היהלום משקף את הסיכוי שהיהלום יימצא באיכות גבוהה, לצד הסיכון שימצא באיכות נמוכה. אך במקרה דנן המוכר משיג יתרון משמעותי על הקונה, כי את היהלומים שנמצאו בעלי איכות גבוהה ימכור כיהלומים בדוקים שערכם רב, ואת היהלומים שנמצאו בעלי איכות נמוכה ימכור כלא בדוקים, והקונים יציעו מחיר גבוה יחסית, מחיר שמגלם את הסיכוי שהיהלום יימצא באיכות גבוהה.
לכן לכל הדעות יש כאן אונאה, שכן אף המקור ברוך והמשפט שלום מודים במקרה שהמוכר יודע והקונה אינו יודע שיש בכך אונאה, ורק כאשר שניהם אינם יודעים, ומוכרים על הספק, אין אונאה לשיטתם. גם מצד המנהג אין מחילה על האונאה, כי אין מנהג למכור באופן זה, שהמוכר יודע והקונה אינו יודע.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנר׳׳ך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת לכרכים ד-ט:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

info@eretzhemdah.org ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך:

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,

יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטירית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

